
ПРАВОСЛАВНИ СВЕТ И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

Зборник радова међународног научног скупа

Београд, 5–6. децембар 2014. године

ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ
ИНСТИТУТ ЗА ТЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Уйравник
Протојереј-ставрофор
Проф. др Радомир В. Поповић

Уређивачки одбор

Епископ проф. др Иринеј (Буловић) • академик Драгољуб Живојиновић
проф. др Предраг Пузовић • проф. др Љубодраг Димић
проф. др Михаило Војводић • проф. др Марк Чепман
проф. др Урс вон Аркс • проф. др Свилен Тутеков • проф. др Богољуб Шијаковић
проф. др Михаил Виталевич Шкаровски • проф. др Богдан Лубардић
др Славенко Терзић • др Никола Б. Поповић • др Радослав Распоповић
к.и.н. Владимир Викторович Бурега • доц. др Владислав Пузовић.

Рецензенти

Проф. др Радомир Поповић
Проф. др Мира Радојевић
Проф. др Богдан Лубардић
Доц. др Алексеј Тимофејев
Доц. др Здравко Јовановић
Доц. др Владислав Пузовић

ЗБОРНИК РАДОВА МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА

ПРАВОСЛАВНИ СВЕТ И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

Уредник

Владислав Пузовић

Београд 2015

ПРАВОСЛАВНИ СВЕТ И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

Зборник радова међународног научног скупа

Београд, 5–6. децембар 2014. године

Православни богословски факултет Универзитета у Београду
Институт за теолошка истраживања

За издавача

протојереј ставрофор проф. др Предраг Пузовић

Лектор

Милан Радуловић

Коректура

Мирослав Пралица

Технички уредник

Иван Јовановић

Тираж

700

Штампа

Службени гласник, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.2-9(4)»1914/1918»(082)

94(4)»1914/1918»(082)

94(497.11)»1914/1918»(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп „Православни свет и Први светски рат“ (2014 ; Београд)

Православни свет и Први светски рат : зборник радова Међународног научног скупа, [Београд, 5–6. децембар 2014. године] / приредио Владислав Пузовић. – Београд : Православни богословски факултет Универзитета, 2015 (Београд : Гласник). – 752 стр. : фототгр. ; 24 cm

Радови на срп., рус. и енгл. језику. – Тираж 700. – Стр. 9–13: Предговор / Владислав Пузовић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз већину радова. – Регистар.

ISBN 978-86-7405-164-1

а) Православна црква – Први светски рат 1914–1918 – Зборници б) Први светски рат 1914–1918 – Европа – Зборници с) Србија – Први светски рат 1914–1918 – Зборници

COBISS.SR-ID 219215372

САДРЖАЈ

Владислав Пузовић, Предговор	9

I

СРБИЈА 1914–1918: СТРАДАЊЕ И СМИСАО ЖРТВЕ

Душан Т. Батаковић: <i>Србија у Првом светском рату: изазови, страдања, исходи</i>	17
Богољуб Шијаковић: <i>Велики рат, Видовданска еџика, Памћење: О историји идеја и Сјомену Жртве</i>	54

II

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Драгољуб Живојиновић: <i>Српска Православна Црква у издељивштву 1916–1918</i>	103
Митрополит Порфирије (Перић) / Драган Г. Каран: <i>Пастирско ѝрисуство Цркве у српском народу љоком Првој светској рату</i>	112
Предраг Пузовић: <i>Страдање свештеника Српске Православне Цркве у Босни и Херцеговини љоком Првој светској рату</i>	141
Александар Раковић: <i>Сведочења о рушењу Саборне цркве Светиљ аџосџола Пеџра и Павла у Шайцу и страдању у љој заџоченој српској народа (1914)</i>	161
Зоран Ранковић: <i>Свештенослужење Саве Пеџковића у љодинама Првој светској рату</i>	169
Радован Пилиповић: <i>О архивском наслеђу Српске Православне Цркве из времена Првој светској рату (1914–1918) – фондови и збирке Архива СПЦ у Београду</i>	180
Горан Латиновић: <i>Историоџрафија о Српској Православној Цркви у Босни и Херцеговини за вријеме Првој светској рату (1914–1918)</i>	189
Драган Ашковић: <i>Боџомољачки љокреџи и њеџова улоџа у време стварања Краљевине Срба, Хрвати и Словенаца</i>	202

III

ПРАВОСЛАВНИ СВЕТ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Далибор Петровић: <i>Православље у џироуџу Русија, Аустџро-Уџарска и Турска у свјеџлу доџађаја око Првој светској рату</i>	219
Михаил Витальевич Шкаровский: <i>Военное духовенство русского Балканского корпуса и русское монашество Афона в годы Первой мировой войны</i>	247
Владимир Викторович Бурег: <i>Православное движение в Закарпатской Украине в контексте международных отношений в канун Первой мировой войны</i>	260

Василиј Иринархович Уљяновскиј: „Военный юбилей“ Киевской духовной академии и научные проекты Феодора Титова	274

IV

СРПСКЕ ДУХОВНЕ ВЕЗЕ СА САВЕЗНИЦИМА

Мира Радојевић: <i>Сѣрана мемоаристѣика о Србији у Великом ратиу (1914–1918)</i>	303
Виктор Иванович Косик: <i>Сербская Православная Церковь и прием русского духовенства после 1917 года</i>	317
Владислав Пузовић: <i>Последѣице Првої свейскої ратиа на срїско-руске црквене односе</i>	335
Драгомир Бонцић: <i>Издеїлице из Русије ѣрофесори Православної доїословскої факултѣиѣта у Београду ѣосле Првої свейскої ратиа</i>	356
Богдан Косановић: <i>Моїииви Православља у руској књижевностѣи Првої свейскої ратиа на срїске и црногорске тѣеме</i>	374
Mark D. Chapman: <i>The Church of England, Serbia and the Serbian Orthodox Church in the First World War</i>	385
Милош Ковић: <i>Бриїанско јавно мњење о Николају Велимировићу (1915–1919)</i>	402
Александар Растовић / Стефан Стаменковић: <i>Енїлеске долнице у Србији 1914–1918</i>	416

V

СРПСКА КУЛТУРНА БАШТИНА, ПОЛИТИКА И ВОЈНА ДОКТРИНА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ

Татјана Суботгин-Голубовић: <i>Судбина рукоїиса Народне дѣблиотѣеке у Првом свейском ратиу и њихово месїто у срїској кулїурној баштѣини</i>	431
Игор Борозан: <i>Кулїи ѣалих војника и умейностѣи сећања: Храм славе на војничком гробљу у Скоїљу</i>	444
Михаило Војводић: <i>О улози Анексионе кризе у заошїиравању односа између Србије и Аусїро-Угарске</i>	468
Слободан Бјелица: <i>Срїско-румунски сїор око Банатиа у Првом свейском ратиу</i>	475
Борислав Гроздић: <i>Косовски заветѣи и срїска војска у Првом свейском ратиу</i>	489
Алексеј Тимофејев: <i>Срїски добровољци у царској Русији за време Првої свейскої ратиа</i>	516
Слободан Ђукић: <i>Ушїицај руске војне тѣеорије на развој срїске војске 1878–1917. ѣодине</i>	534

VI
ГОЛГОТА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА
У БОГОСЛОВСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

Timothy Bradshaw: <i>British Theology in WW1 with special reference to P. T. Forsyth's The Justification of God</i> (1916).....	549
Свилен Тутеков: <i>Проблем национализма и еѿос раѿа (Траѿања у дуѿарској ѿеолошкој мисли)</i>	562
Епископ Давид (Перовић): <i>Ерминевѿика аѿокалийѿичке слике Косова и Меѿохије на ѿрелазу из XX у XXI век.</i>	578
Александар Ђаковац: <i>Анѿројолошке и ѿеолошке основе хриѿћанскоѿ односа ѿрема раѿу и насиљу.</i>	607
Предраг Петровић: <i>Раѿи и есхаѿолоѿија (Свеѿски раѿови у XX веку и ѿреисѿиѿивања односа Боѿа и свеѿа у заѿадној мисли)</i>	622
Дражен Н. Перић: <i>Сведочење и одговорносѿи човека хриѿћанина у раѿу</i> ...	638
Родољуб Кудат: <i>Сѿари Савез – раѿи у самоодбрани</i>	653
Илија Томић: <i>Јудејски народ у ѿериоду анѿике и сличносѿи са ѿоложајем срѿскоѿ народа у време Великоѿ раѿа.</i>	669
Србољуб Убипариповић: <i>Однос Православне Цркве ѿрема уѿокојенима кроз исѿорију и савремени боѿслуждени изазови</i>	691
Регистар имена	717

ПРИЛОГ

Анђелија Радовић / Предраг Лажетић: <i>Уз изложбу „Србија у Првом свеѿском раѿу“</i>	729
<i>Изложба Војноѿ музеја „Србија у Првом свеѿском раѿу“</i>	737

Др Александар Раковић
Институт за новију историју Србије, Београд
Србија
rakovic@gmail.com

УДК: 271.222(497.11)-9”1914”:
341.322.5

СВЕДОЧЕЊА О РУШЕЊУ САБОРНЕ ЦРКВЕ СВЕТИХ АПОСТОЛА ПЕТРА И ПАВЛА У ШАПЦУ И СТРАДАЊУ У ЊОЈ ЗАТОЧЕНОГ СРПСКОГ НАРОДА (1914)*

Апстракт: У раду су презентована сведочења о страдању Саборне цркве Светих апостола Петра и Павла у Шапцу и убијањима и мучењима која је аустроугарски окупаиџор починио над српским народом заточеним у Саборној цркви њоком августа 1914.

Кључне речи: Шабац, Мачва, Први светски рат, Србија, Аустроугарска, Српска црква.

Аустроугарска је 28. јула 1914. објавила рат Србији и започела бомбардовање српских градова уз Саву и Дунав.¹ Очекивало се да аустроугарска балканска војска из Босне и Херцеговине преко Дрине упадне у Србију,² што се догодило 12. августа 1914.³ Аустроугари су Шабац напали из Срема како би и тим путем, не само преко Дрине, продрли ка Ваљеву.⁴ Српска војска је у Церској бици (15–20. август 1914) поразила аустроугарску војску која се до 24. августа 1914. потпуно повукла из Србије.⁵ У време прве аустроугарске инвазије на Краљевину Србију

* Рад је настао у оквиру пројекта „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“ (47027) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914–1918*, Београд, 2014, 119.

² Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд, 1984, 106–107.

³ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *нав. дело*, 119.

⁴ Анри Барби, *Са српском војском*, Горњи Милановац 1986, 52.

⁵ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *нав. дело*, 119–121.

(12–24. август 1914) војска агресора из Беча и Будимпеште извршила је свирепа зверства над српским народом.

Арчибалд Рајс, професор Универзитета у Лозани, саставио је извештај за Владу Краљевине Србије, који је 1916. објављен у Лондону под насловом *Report upon the atrocities committed by the Austro-Hungarian Army during the first invasion of Serbia*. Рајс пише да је у Мачви, Поцерици и Јадру у августу 1914. убијено од 3.500 до 4.000 српских цивила: „Жртве су стрељали, наносили им смртоносне убоде бајонетима, убијали их ножевима, одсецали им руке, ломили их или су са њих драли кожу, ломили им ноге, одсецали нос и уши, вадили им очи, одсецали им гениталне органе. Жртве су каменовали, жене силовали, убијали и одсецали им дојке; жртве су вешали и живе спаљивали, једно дете су бацили свињама, задавали су им кундацима или штаповима смртне ударце, набијали их на колац и драли им кожу на каишеве“, затим „велики број особа су живе спалили“. Аустроугарски официри су издавали наређења „да се у Србији поубија све што је живо“, „да се без милости убије све што је српско“, „да убијају све редом од петогодишње деце до стараца“, „чак и новорођенчад у колевкама“.⁶

Џон Рид, ратни дописник америчког листа *Метрополиџен маџазин* (*Metropolitan Magazine*), писао је да је простор између Саве и Дрине „био спаљен, опљачкан, а становништво побијено. Ниједног вола нисмо видели, а километрима ни човека. Прошли смо кроз варошице у којима је трава расла по улицама и где ниједно људско биће није живело.“⁷ Анри Барби, ратни дописник француског листа *Журнал* (*Journal*) је сведочио: „Каквим су се окрутностима, каквим су се пакленим оргијама војници и официри предавали? Колико сам само пута остао скамењен од ужаса пред резултатом убилачког пијанства, пожарима или садизмом тих војника који припадају једној великој земљи [Аустро-Угарској], поносној на своју цивилизованост!“ Широм Мачве „свуда су Аустро-Мађари убијали и масакрирали, свуда су силовали жене и девојке; свуда су пљачкали; свуда су палили; свуда су пустошили, разарали и уништавали све што нису могли да однесу, спаљујући чак и жетву!“⁸

У Шапцу је пред почетак Првог светског рата живело око 14.000 грађана.⁹ Шабац је био веома богата варош у коју се сливала трговина за-

⁶ Арчибалд Рајс, *Краљевина Србија: Аустроугарска зверства. Извештај поднесен српској влади о зверствима која је аустроугарска војска починила за време првог упада у Србију*, Београд – Горњи Милановац, 1995, 52–54, 56–58, 143–144.

⁷ Џон Рид, *Рајн у Србији 1915*, Цетиње, 1975, 59.

⁸ Анри Барби, *нав. дело*, 94–96.

⁹ Љиљана Грчић, *Споменик ратних одликовања брата Шайца*, Земља и људи 58 (2008) 33.

падне Србије.¹⁰ Од јула до децембра 1914. град је био изложен непрестаном бомбардовању, Аустроугари су га окупирани, а Срби ослобађали. Шабац је први пут окупиран 12. августа 1914. а ослобођен је 24. августа 1914.¹¹ Поново је окупиран 2. новембра 1914,¹² а ослобођен је 12. децембра 1914.¹³ У Шапцу је крајем 1914. живело само двеста људи.¹⁴ Град је током прве инвазије био „опљачкан“, „дивљачки спаљен“ и „опустошен“.¹⁵ Језа се осећала свуда.

Рушење Саборне цркве Свeјих ајосѿола Пејтра и Павла у Шайцу и сѿрадање у њој зајѿоченој српској народа (1914)

Судбину града 1914. делила је Саборна црква Светих апостола Петра и Павла. Њен ктитор је био Јеврем Обреновић који је 1827. започео зидање, завршио га 1831. а торањ је накнадно подигнут 1858.¹⁶ У време аустроугарске окупације Шапца у августу 1914. драгоцености Саборне цркве су опљачкане, звона украдена да би била претопљена у муницију, иконостас поломљен, иконе изрешетане. *Шабачки ѿласник* је у септембру 1931. писао да су Турци били „верски толерантнији, од католичке, у већини Аустроугарске војске“, „рука Хришћанска, да руши храмове других хришћана, – то се не може ни ратом извинити и оправдати“.¹⁷ Следи низ непосредних сведочења о страдању Саборне цркве и српског народа који је у њој био заточен током августа 1914. а сведоци зверства приписују Мађарима.

Анри Барби, који је посетио Шабац 25. августа 1914, дан пошто је град ослободила српска војска, пише: „Пре него што ће побећи, [аустроугарски војници] подметнули су пожар у цркви у којој се срушило звоно. Од те цркве остао је само климави костур који изгледа као да стражари над уништењем града.“¹⁸ Џон Рид сведочи: „Видели смо опустошени хотел Европу и поцрнелу и унакажену цркву у коју је три хиљаде људи, жена и деце било сабијено одједном без хране и воде и држано унутра три дана, а затим подељено у две групе – једни су били послати у Ау-

¹⁰ Џон Рид, *нав. дело*, 55–57.

¹¹ Анри Барби, *нав. дело*, 55–56, 91–92.

¹² *Исѿо*, 218–219, 232.

¹³ *Исѿо*, 302, 331.

¹⁴ *Исѿо*, 57.

¹⁵ Џон Рид, *нав. дело*, 55.

¹⁶ Татјана Марковић, *Архијекѿионско наслеђе ѿрада Шайца*, Шабац, 1996, 26.

¹⁷ О иконостасу, *Шабачки ѿласник*, 2–3. септембар 1931.

¹⁸ Анри Барби, *нав. дело*, 92.

стрију као ратни заробљеници, а други терани пред војском док је она наступала на југ против Срба.¹⁹

Арчибалд Рајс је о страдању Српкиња у Саборној цркви записао: „У току ноћи војници су улазили у просторију [хотела Европа] у којој су све жене спавале и изводили су по две девојке. Један би војник девојку ухватио за главу а други за стопала. Ако су девојке викале, војници су им гурали марамнице у уста. Ово се често догађало. Из хотела Европа одвођене су у хотел Казино, а потом у цркву где је било много људи.“²⁰ Затим, „у цркви, иза олтара, официри су силовали девојке. За време бомбардовања жене су као живе мете избацивали на улицу како би Срби могли да их погоде. Са улице су одведене у жандармеријске штале. Тамо су их Срби најзад спасили.“²⁰ Рајс је описао злочине над Србима у црквеној порти: „Аустријанци [су] у Шапцу поред цркве убили преко 60 цивила који су претходно у њу заточени. Искасапљени су бајонетима како би се уштедела муниција. Осморица војника били су извршиоци тог злочина. Сведок није могао да поднесе тај призор. Тела су два дана лежала на тргу док их нису сахранили. Осморица ових војника били су Мађари. Један генерал и официри су издали наређење за овај масакр. Међу жртвама је било и неколико деце и стараца.“²¹

Поводом двадесет и пет година од Церске битке београдска *Полиџика* је, из пера Драгољуба Јовичића, од 15. до 17. августа 1939. објавила сведочења Шапчана о агресији на град током прве аустроугарске инвазије, с посебним освртом на страдање српског народа у Саборној цркви Светих апостола Петра и Павла. *Полиџика* је на почетку подвукла да писати о страдању Шапца 1914. „значи писати о нечувеним зверствима двадесетог века, сликати један град у рушевинама и људе, жене и децу који [су] се по улицама вукли са остацима кућа, намештаја, богатства једне напредне вароши“. Према *Полиџици*, Шапчани су наивно поверовали речима српског генерала Павла Јуришића Штурма: „Непријатељ спада у цивилизоване народе, неће он бомбардовати отворене вароши, неће убијати жене, децу и старце и све оно што је неспособно за рат“.²² *Полиџика* потом наглашава: „О мучењу шабачких грађана у цркви на чијем је торњу била осматрачница људи причају чуда. Не може све то да се запише, као што преживели не могу све да искажу.“²³

¹⁹ Џон Рид, *нав. дело*, 55.

²⁰ Арчибалд Рајс, *нав. дело*, 92.

²¹ Арчибалд Рајс, *нав. дело*, 55–56.

²² Шабац у рушевинама, пламену и ватри, *Полиџика*, 15. август 1939.

²³ Мучилиште у Саборној цркви, *Полиџика*, 16. август 1939.

Радован Чворић који је 1914. имао шеснаест година, присетио се за *Полиџику* да су аустроугарски војници у зимску башту хотела Зелени венац затворили око 120 мушкараца, међу којима је био он и још један број младића од петнаестак година, везали су их по четворицу, потом су пуцали по њима и боли их бајонетима. Чворић је био међу мањим бројем преживелих, који су изгледали као да су се „ваљали у крви“, а потом су спојени са заточеним Србима у Саборној цркви и на другим местима пре но што су одведени преко Саве у заробљеништво.²⁴ Услови за заточенике у Саборној цркви били су нехумани и нељудски: „Од смрада, у цркви, они су смрдили чак и кад су дотерани у Арад“ где су заточени.²⁵

Столар Светозар Петровић, који је 1914. имао скоро педесет година прича како су мушкарце дотерали до Саборне цркве те да је, будући да је разумевао мађарски, слушао окупационе војнике како разговарају о томе да Србе затворе у цркву а потом сачекају наређење да их побију. Петровић даље каже: „Било нас је преко хиљаду збијених као сардине. Ваздух је ускоро постао неподношљив. Људи су вршили нужду ту, а слабији су падали у несвест. Неки су у бунилу пузали уза зид и тражили ваздуха.“ Из масе се зачуо глас „неког Боре“ који је викнуо „Живела Србија!... Браћо, удрите Швабе!“ Одмах је изведен испред цркве и убијен.²⁶

Медицинске неге за заточенике у Саборној цркви није било, а и када је инсценирана имала је злокобну поруку. Стигао је неки мађарски лекар, Петровић каже да се вероватније радило о студенту медицине, који је гледајући у полумртвог Србина питао: „Шта је овој свињи“? Потом је додао: „Ове свиње треба све што пре побити.“ Трећег дана боравка заточеника у Саборној цркви, дозвољено им је да двапут дневно ради обављања физиолошких потреба излазе на свеж ваздух. Петровић каже да је и то имало застрашујући приказ: „Из рупе у нужнику вириле су само ноге и ципеле некога нашег грађанина кога су они на тако страشان начин задавили“. После неколико дана заточенике су превезли преко Саве у Кленак, даље у Суботицу, а одатле у ропство у Арад.²⁷

Петар Савић, који је 1914. имао дванаест година, 1939. се присећа да су прве две групе заточеника у Саборној цркви били мушкарци старији од петнаест година, а у трећој жене и деца: „Прву партију која је била затворена у цркви отерали су у ропство, а другу су стрељали и затрпали у заједничку раку поред саме цркве. Као трећу партију, затворили су у цркву нас децу и жене.“ У раку поред Саборне цркве „паковали су“

²⁴ Шабац у рушевинама, пламену и ватри, *Полиџика*, 15. август 1939.

²⁵ Мучилиште у Саборној цркви, *Полиџика*, 16. август 1939.

²⁶ Мучилиште у Саборној цркви, *Полиџика*, 16. август 1939.

²⁷ Мучилиште у Саборној цркви, *Полиџика*, 16. август 1939.

српске цивиле које су раније погубили. Окупатор је убрзо заточенике преместио у жандармеријску касарну где је била ископана рака попут оне каква се налазила покрај Саборне цркве. Аустроугари су казали заточеницима да је рака ископана за њих, али нису стигли да их побију јер је Шабац ослободила српска војска.²⁸

Као и сва остала сведочења, веома је дирљива Савићева успомена на српског старца на штакама с војничком шајкачом, у грађанском оделу и ордењем на себи, ратног ветерана, који је док су га Мађари испред Саборне цркве убијали бајонетима викао: „Живео краљ Петар! Живела слободна Србија! Борите се, браћо, не дајте Србију Мађарима.“ О томе Савић још каже: „Ми, дечасти у цркви плакали смо од узбуђења и почели да вичемо: ‘Живела Србија!’ али су нас мајке хватале за уста и тукле.“²⁹ Иначе, према *Полицији*, омладина Шапца је била „опијена Принциповим подвигом, исецала је из новина његове фотографије и стављала их покрај икона на зиду“.³⁰

Током августа 1914. српски цивили су се у девастираној Саборној цркви три пута нашли заточени. Део заточених цивила је погубљен, део заточених Српкиња је силован, део заточеника је пребачен у логор у Арад, део је коришћен као живи штит против српске војске, део је требало да буде ликвидиран али је спасен српским ослобађањем града. Према подацима Љубомира Ранковића, у порти Саборне цркве у августу 1914. је убијено 114 српских цивила.³¹ Станоје Филиповић пише да је у раки поред Саборне цркве после рата откопано 157 лешева који се везују за злочине 1914.³² Ови подаци не морају да буду у нескладу јер су Аустроугари убијали и током друге окупације града. Џон Рид подвлачи да су Мађари приликом повлачења из Шапца у децембру 1914. стрељали триста српских војних заробљеника а потом им поломили вратове.³³

Саборна црква у Шапцу је после рата обновљена. У знак сећања на убијене Шапчане у Првом светском рату, у порти Саборне цркве 19. августа 1933. подигнут је споменик који је 3. јуна 1934, у присуству краља Александра Карађорђевића, освештао патријарх Српски Варнава.³⁴ Краљ Александар Карађорђевић је тада рекао, помињући, „најсвирепије“ и „најсуровије“ страдање Шапца: „Отуда се, као један од тешких рањеника из тога времена, појављује и црква шабачка, храм Божји, не-

²⁸ Они који су мучени у порушеном Шапцу, *Полиција*, 17. август 1939.

²⁹ Они који су мучени у порушеном Шапцу, *Полиција*, 17. август 1939.

³⁰ Шабац у рушевинама, пламену и ватри, *Полиција*, 15. август 1939.

³¹ Љубомир Ранковић, *Шабачко њрејоловљење*, Шабац 2014, 29–32.

³² Станоје Филиповић, *Подриње у крви и пламену*, Годишњак историјског архива I (1964) 24.

³³ Џон Рид, *нав. дело*, 56.

³⁴ Љубомир Ранковић, *нав. дело*, 28.

пријатељем оскрнављени, који данас слави своју стогодишњицу и своју обнову. У исти дан свештенослужбоци његовог олтара освећују овде спомен-костурницу изгнулим јунацима, који су за Краља и Отаџбину ишли у подвиге и смрт.³⁵ И патријарх Варнава се том приликом у беседи осврнуо на страдање Шапчана у Саборној цркви: „У тим тешким данима мучеништва силан свет беше потражио уточишта у храму Господњем али дивљаци немадоше обзира ни према цркви и пред самим Божјим олтаром приредише покољ невиних људи без одбране. Гомиле сељака и грађана стрељане су тада иза цркве.“³⁶

Шабачки иласник је с тим у вези, поред других песама посвећених страдалим Шапчанима, објавио и песму Ст. Р. Михаиловића која је указивала на косовску вертикалу српског родољубља исказану поводом освећења споменика у порти Саборне цркве.³⁷

ЈУНАЦИ

Захвалан народ	А Југ Богдан стари,
Споменик вам диже,	Са девет синова,
Венцима га кити; –	Палих на Косову,
Вечна вам слава	Радосно Вас гледи
И помен међ’ нама!	И деци беседи:
	„Радујте се децо
	Ево осветника“!
Кнез Лазар вас грли,	
Обилић вас љуби,	
Косово вам се диви:	Вечна вам слава
Отаџбина вас слави!	И помен међ’ нама!

Београдска *Ейџа* је 22. јануара 1920. писала да је Шабац с 14.000 становника пре рата, спао на само 7.000 житеља после рата.³⁸ Шабац је, дакле, преполовљен. *Подрински весник* је у јуну 1920. сугерисао да треба писати и штампати речи јер „наша мисао не може погинути, ни тада, кад буде Шабац напуштен од свих и свакога“.³⁹ Реч је о правој катастрофи кроз коју су прошли Шабац, Србија и српски народ током Првог светског рата. Монструозни злочини који су се над српским цивилима догодили између Посавине и Подриња у августу 1914. били су, нажалост, само увертира за будуће свирепости према српском народу које су посебно исказане у Независној Држави Хрватској (1941–1945).

³⁵ Краљевски поздрав Шапчанима, *Шабачки иласник*, 7. јун 1934.

³⁶ Поздравна реч Њ. Св. Патријарха у Саборној цркви, *Шабачки иласник*, 7. јун 1934.

³⁷ Јунаци, *Шабачки иласник*, 25. мај 1934.

³⁸ Љиљана Грчић, *нав. дело*, 33.

³⁹ Шапцу и Подрињу, *Подрински весник*, 13. јун 1920.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Шапцу и Подрињу, *Подрински весник*, 13. јун 1920.
 О иконостасу, *Шабачки ѿласник*, 2–3. септембар 1931.
 Јунаци, *Шабачки ѿласник*, 25. мај 1934.
 Краљевски поздрав Шапчанима, *Шабачки ѿласник*, 7. јун 1934.
 Поздравна реч Њ. Св. Патријарха у Саборној цркви, *Шабачки ѿласник*, 7. јун 1934.
 Шабац у рушевинама, пламену и ватри, *Полиѿиика*, 15. август 1939.
 Мучилиште у Саборној цркви, *Полиѿиика*, 16. август 1939.
 Они који су мучени у порушеном Шапцу, *Полиѿиика*, 17. август 1939.
 Барби А., *Са срѿском војском*, Горњи Милановац, 1986.
 Грчић Љ., *Сѿоменик раѿних одликовања ѿрада Шайца*, Земља и ѿуди 58 (2008) 33.
 Марковић Т., *Архиѿекѿионско наслеђе ѿрада Шайца*, Шабац, 1996.
 Митровић А., *Србија у Првом свейском раѿу*, Београд, 1984, 106–107.
 Радојевић М., Димић Љ., *Србија у Великом раѿу 1914–1918*, Београд, 2014.
 Рајс А., Краљевина Србија: *Аустѿроуѿарска зверсѿва. Извешѿај ѿоднесен срѿској влади о зверсѿвима која је аустѿроуѿарска војска ѿочинила за време ѿрвој уѿада у Србију*, Београд – Горњи Милановац 1995.
 Ранковић Љ., *Шабачко ѿреѿоловљење*, Шабац, 2014.
 Рид Џ., *Раѿи у Србији 1915*, Цетиње, 1975.
 Филиповић С., *Подриње у крви и ѿламену*, Годишњак историјског архива I (1964), 24.

Aleksandar Rakovic, Ph.D.

Institute for the Newer History of Serbia, Belgrade, Serbia

*Testimonies about devastation of the Cathedral church
 of the Holy Apostles Peter and Paul in Šabac
 and suffering of detained Serbian people within the church*

Summary: This paper *Testimonies about devastation of the Cathedral church of the Holy Apostles Peter and Paul in Šabac and suffering of detained Serbian people within the church* shows the bestial atrocities committed by the Austria-Hungarian Army to the town of Šabac, to the Cathedral church of the Holy Apostles Peter and Paul and to the Serbian men, women and children who were killed, raped and tortured as hostages in the Cathedral church and elsewhere in Šabac by mostly ethnic Hungarian soldiers in August 1914.